

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

27. syyskuuta 2016

Sisältö

1	Luento 9: sijat funktionaalisen morfologian kannalta	2
1.1	Elollisuuskategoria	2
1.2	Miten elollisuuskategoria ilmenee?	2
1.3	Milloin elollisuuskategoria ilmenee?	2
1.3.1	Eryistapauksia	3
1.4	Akkusatiivin merkityksistä	3
1.5	Instrumentaalin merkityksiä	4
1.5.1	Agentti	5
1.5.2	Predikatiivinen instrumentaali	5
1.5.3	Prepositio + instrumentaali verbin täydennyksenä	6
1.5.4	Instrumentaali verbin täydennyksenä	6
1.5.5	Kontrastiivisia huomioita	7

1 Luento 9: sijat funktionaalisen morfologian kannalta 3

- [Takaisin sivun ylälaitaan](#)
- [Tutki luentokalvoja](#)

1.1 Elollisuuskategoria

Elollisuus (одушевлённость) on aspektin ohella yksi niistä venäjän kieliopillisista kategorioista, jotka suomessa eivät ole kieliopillisen kategorian asemassa. Kuten suku, myös elollisuus on ominaisuus, joka määräytyy substantiivin vartalon mukaan, mutta ilmenee ennen kaikkea kongruoivien sanojen muotojen kautta (Nikunlassi 2002: 152).

1.2 Miten elollisuuskategoria ilmenee?

Elollisuuskategoria ja akkusatiivin sija liittyvät venäjässä kiinteästi yhteen. Substantiivin elollisuus näkyy siten, **että elollisilla substantiivella akkusatiivi on tietyissa tapauksissa genetiivin kaltainen**. Tarkemmin sanottuna:

1. Jos substantiivi kuuluu I deklinaatioon ja on yksikössä
2. Riippumatta deklinaatiosta, jos substantiivi on monikossa

Jos taas substantiivi kuuluu II deklinaatioon, akkusatiivilla on **suvusta riippumatta** oma päätteensä:

- (1) Иными словами, *на каждого мужчину* “от 35 и выше” приходится почти две женщины соответствующего возраста.
- (2) Ты случайно *Ваню Воронкова* не знаешь?
- (3) Одна молодая красивая американская девушка полюбила одного русского мужчину.

Elollisuuskategorian ilmaiseminen on siis morfologisesti yksinkertaista. Hieman mutkikkaampi on kysymys siitä, *milloin* sana on elollinen.

1.3 Milloin elollisuuskategoria ilmenee?

Šeljakin (2006: 43) huomauttaa, että *elollisuus* ja *elottomuus* eivät kieliopillisena kategoriana lankea yhteen sen kanssa, mitä esimerkiksi biologiassa pidetään elävänä. Katso vertailun vuoksi vaikkapa seuraavaa Wikipedian määritelmää, jonka mukaan elolliset organismit:

maintain homeostasis, are composed of cells, undergo metabolism, can grow, adapt to their environment, respond to stimuli, and reproduce.

Jos mietitään venäjän elollisuuskategoriaa, selvin esitetyn biologisen määritelmän ulkopuolelle jäävä joukko ovat kasvien nimet: я видел берёзы, Миша купил невесте незабытки. Hieman epämääräisempi joukko ovat erilaiset alkeellisemmat organismit, joita ei pidetä elollisena: *в этой лаборатории изучают микробы/вирусы/эмбрионы/бактерии*. Myöskään joukkoihin viittaavat kollektiivisubstantiivit eivät ole elollisia – näistä Nikunlassi (2002: 152) mainitsee muun muassa sanat *народ* ja *стадо*. Šeljakin puolestaan

liittää vielä erikseen kiinteät, *tiettyyn joukkoon pyrkimistä* tarkoittavat ilmaisut, kuten seuraavissa kansalliskorpuksen esimerkkilauseissa:

- (4) Прежде всего: должно быть трудно «поступить в музыковеды».
- (5) Должно быть, тем же летом 1916 года *я поступила в скауты*.

Lukusanoista: perustilanne on, etteivät lukusanat taivu elollisuuskategorian mukaisesti:

- (6) Мы видели пять генералов.

Tähän on kuitenkin kaksi poikkeusta: lukusanat 1–4 sekä kollektiivilukusanat, kuten seuraavissa esimerkeissä:

- (7) Едва взглянул в её глаза, как уже имел *пятерых* детей, стиральную машину “Индезит” и смерть в семидесятисемилетнем возрасте от анемии.
- (8) Тринадцатого июля вершилась казнь. Вешали *четверых* декабристов.

1.3.1 Erityistapauksia

Nikunlassin (2002: 153) perusteella voidaan luetella seuraavat elollisuuskategorian ilmeneeseen liittyvät erikoistapaukset:

1. Esimerkiksi sanat *снеговик* ja *кукла* voivat tulla kohdelluiksi elollisina, jos niihin viitataan ikään kuin ne olisivat eläviä henkilöitä. Samoin myös normaalisti puhtaasti esinettä tarkoittavat, kuten esimerkin 9 *звезда*, voivat henkilöön viitattaessaan saada elollisen tulkinnan Tähän joukkoon voidaan liittää myös esimerkiksi sana *лицо*, joka henkilöä tarkoittaessaan käyttäytyy elollisen substantiivin tavoin.
2. Kalat ja äyriäiset tulkitaan elottomiksi, jos puhutaan niiden syömisestä (esimerkit 10 ja 11).
3. Pelikorttien ja shakkinappuloiden nimet (король, дама, ун.) ovat elollisia.
- (9) Кстати, мне за Клевченко очень обидно: в команде он вынужден работать не на себя, а на *голландских звезд*.
- (10) Она обычно заказывает *креветки* (‘katkarapu’), свежую клубнику и...
- (11) Рыбаки ловят *креветок*, готовятся к завтрашней рыбалке.

1.4 Akkusatiivin merkityksistä

Akkusatiivin perusmerkitys on selkeä: kyseessä on suoran objektin sija, joka ilmaisee toiminnan kohdetta. Venäjässä akkusatiivilla on kuitenkin myös muita merkityksiä. Myös tässä voidaan erottaa omaksi joukokseen paikan ja ajan merkitykset.

Paikkaan tai tilassa tapahtuvaan liikkeeseen liittyvät merkitykset ilmaistaan prepositiolla на, в, за, под ja о. Suurin osa näistä on tuttuja ja koko lailla selkeitä: akkusatiivi ilmaisee liikettä *johonkin suuntaan* ennemmin kuin *jossakin suunnassa*:

- (12) Пришли *на работу*, а потом пошли пообедать
- (13) Российская делегация прибыла *в Стамбул* с намерением способствовать дальнейшему укреплению связей с Организацией Исламская конференция
- (14) Дурно пахнувшие юноши из “группы поддержки”, стоявшие возле меня, поспешно выскочили за дверь в коридор.
- (15) К вечеру Сергей пришёл под окно с саксофоном

O-preposition tulee usein mieltäneeksi vain prepositionaaliin liittyväksi. Kuitenkin sillä on akkusatiivin yhteydessä käytettäessä tärkeä paikan ilmaisemiseen liittyvä merkitys, törmääminen/osuminen johonkin.

- (16) Если не помогает этот приём, попробуйте стукнуть лбом о клавиатуру.
- (17) Как будто разбиться *о землю* хуже, чем сгореть в танке?
- (18) Я долго вытирал ботинки *о траву* и промочил их насквозь

Ajan ilmaisemisessa akkusatiivilla voidaan sanoa olevan venäjän sijoista tärkein rooli. Erityisesti niin kutsutussa *lokalisoivassa* tai *ajankohtaa ilmaisevassa* funktiossa (временные локализаторы) – kun ilmaistaan *milloin* tai minä ajankohtana jotakin tapahtui – akkusatiivi on (eräiden prepositionaalitapausten ohella) tavallisin sija. Näissä tapauksissa akkusatiivia käytetään *v-preposition* yhteydessä (esimerkki 19). *Kestoa* (продолжительность) eli ajallista ekstensiota ilmaistaessa akkusatiivia käytetään ilman prepositioita (esimerkki 20). Ajallista päämäärää ilmaistaessa prepositio on *на* (esimerkki 21). Myös *под*+akkusatiivi on mahdollinen (esimerkki 22) ja usein rinnastettavissa *к*+datiivi-tapauksiin:

- (19) *В вечер* моего дебюта в ложе дирекции находился Михаил Иванович Чулаки
- (20) Премьер Яценюк вместе с министрами *всю неделю* ходил по парламентским фракциям.
- (21) он приглашает меня на месяц в Ялту
- (22) Зато *под утро* я заснул как убитый и пробудился в половине двенадцатого.

Kun mietitään *на-prepositiota* seuraavaa akkusatiivia, on usein kiinnitettävä huomiota siihen, että etenkin puhekielessä paino saattaa osua substantiivin sijasta *на-prepositiolle*. Usein tällöin on kyse idiomeista, joista tavallisin lienee *на ночь глядя*. Katso pidempi lista esimerkiksi [täältä](#).

Viimeisenä hajanaisena akkusatiivihuomiona kehotan muistamaan myös seuraavat akkusatiivin käyttötilanteet: *за какую цену / ни за что, учиться на кого*.

1.5 Instrumentaalin merkityksiä

Aloitetaan myös instrumentaalin perusmerkitysten käsittely paikkaan ja aikaan liittyvistä merkityksistä, joista suurin osa toteutuu prepositioiden avulla. Šeljakin (Шелякин 2006: 67) ryhmittelee instrumentaalin paikalliset perusmerkitykset merkityksiksi, jotka kuvaavat jonkin objektin sijaintia suhteessa toiseen objektiin. Tässä merkityksessä oleellisia ovat prepositiot *над*, *под*, *перед*, *за*, *с* ja *между*.

- (23) жарить *над* раскалёнными углями.

- (24) ...встанете *перед картиной* и будете думать: “Так... вот она, это же она...”
(25) Под пиджаком у него была только рваная сетчатая майка

Tiettyjä paikallisia merkityksiä voidaan ilmaista ilman prepositioita, kuten ilmauksissa tyyppiä *metsän läpi, rantaa myöten* ym.

- (26) Почему-то я вспомнил, как мы шли сквером (‘aukio’) и спорили
(27) Кругом золотились осенние поля, мы шли дорогой, по которой...
(28) Он шёл лесом, и ему представлялось: вот уж нет его...

Myös ajalliset merkitykset ovat varmasti tuttuja, sekä prepositioiden kanssa että ilman:

- перед сном / рассветом / тем, как...
- утром, вечером, днём, летом, зимой, целыми вечерами

Huomaa, että käytännössä sanat утром, вечером ym. ovat nykyvenäjässä adverbejä, morfologisesti siis muotoa /утром/ ennemmin kuin /утр/ом/.

Ajallisesta merkityksestä on kyse myös silloin, kun kuvataan jotain toimintaa alkavaksi suhteessa johonkin tapahtumaan: *встать с солнцем, уехать с рассветом* (Шелякин 2006: 68).

1.5.1 Agentti

Kuten tunnettua, eräs instrumentaalin tehtävistä on ilmaista passiivilauseiden tekijää:

- (29) Мы видели канал, покрытый льдом.
(30) Таким образом, профилактика экстремизма, проводимая государством, нарушает права человека и должна быть признана неконституционной
(31) Квартиры, которые у нас строятся *компанией* «Стройметресурс», отличаются хорошей планировкой.

Erikseen tämän merkityksen sisältä on syytä mainita myös lauseet, joita Šeljakin (2006: 69) nimittää termillä *значение тихийного носителя действия*, luonnonvoiman aiheuttaman toiminnan merkitys. Tarkempi katsaus aiheeseen on saatavilla [tästä](#) A. Mustajoen ja M. Kopotevin (2005) artikkelista.

- (32) Ветром унесло лодку
(33) Тротуар залило водой

1.5.2 Predikatiivinen instrumentaali

Instrumentaali on usein syntaksin kannalta erityisasemassa sen vuoksi, että, kuten nominatiivi, se voi toimia predikatiivin roolissa (predikatiivinen instrumentaali, творительный предикативный), eli ilmoittaa ominaisuuden tai tilan, joka jostakin subjektista lauseessa kerrotaan. Katso seuraavia esimerkkejä:

- (34) Лицо женщины было *испуганным*
 (35) Или сам, не дай Бог, будешь *капитаном*, и самому придётся всех мучить.
 (36) Те, кто тогда были *мастерами*, уже стали классиками.
 (37) И, конечно, мы очень надеемся на то, что наше взаимодействие будет *эффективным*
 (38) Например, я когда-то была *стрекозой* ('sudenkorento'), но, увидев Паки, влюбилась без ума и превратилась в колибри

Etenkin menneessä ajassa ero instrumentaalin ja nominatiivin välillä on usein siinä, että instrumentaalilla ilmaistava ominaisuus tai tila on väliaikaisempi (Wade 2010: 126). Tämä näkyy esimerkiksi lauseissa 34 ja 38, mutta on ainoastaan tendenssi, ei itsestäänselvyys. Predikatiivin kaltainen on myös käyttö eräiden verbien kuten *стать*, *называть*, *остаться*, *работать*, *служить*:

- (39) Тесто месить до тех пор, пока оно не станет блестящим
 (40) Стратегические планы Oracle в новом финансовом году останутся прежними
 (41) Эти медленно растущие и особенно ценимые кактусы иногда называют *каменными розами*.

1.5.3 Prepositio + instrumentaali verbin täydennyksenä

Monet verbit saavat täydennykseen prepositiolausekkeen, jonka substantiivijäsen on instrumentaalissa. Näitä voidaan Šeljakinin (2006: 67) esityksen pohjalta jaotella esimerkiksi seuraavanlaisiin ryhmiin:

- Alistaminen jollekin: *властвовать/начальствовать над кем-то*
- Mielentila suhteessa johonkin: *задуматься/работать/смеяться/шутить над чем-либо*
- Alisteinen toiminta suhteessa johonkuhun: *преклоняться/извиниться перед кем-либо*
- seuraaminen/välittäminen: *следить за политикой, ухаживать за детьми*
- päämäärä: *сходить за молоком, приехать за дочкой*

1.5.4 Instrumentaali verbin täydennyksenä

Waden (2010) perusteella voidaan suoran instrumentaalitäydennyksen saavat verbit jaotella seuraaviin ryhmiin:

1. Hallinta. Esimerkiksi *владеть, править, управлять, ползоваться, располагать, распоряжаться, руководит, заведовать*.
2. Asenne. Esimerkiksi *восхищаться, гордиться, хвастаться, интересоваться, увлекаться, наслаждаться, обходиться*.
3. Vastavuoroinen toiminta. Esimerkiksi *делиться, обмениваться*.
4. Muut, kuten (usein merkitykseltään negatiiviset) *болеть, страдать, жертвовать, рисковать* tai positiivisemmat/neutraalit *торговать, прославляться*.

- (42) Визенталь утверждал, что располагает *длинным списком* с фамилиями бывших нацистов.
- (43) Профессор, академик РАЕН Евгений Николаевич Панов заведует *лабораторией* сравнительной этологии и биокommunikации Института проблем экологии и эволюции РАН.
- (44) Хвастались друг перед другом своей ловкостью, умением смухлевать, переторговать, махнуться не глядя.
- (45) Немецкий зоолог Рюдигер Ферхассельт делится *своими наблюдениями*: “У меня в аквариуме был розово-красный самец. . .”
- (46) Новая столица Японии прославлялась всеми средствами массовой информации.

1.5.5 Kontrastiivisia huomioita

Vertaillaan vielä suomea ja venäjää ja pohditaan, miten suomessa ilmaistaan asioita, joita venäjässä ilmaistaan instrumentaalilla.

Instrumentaalia käytetään ensinnäkin usein suomen essiiviin:

- (47) Она умерла молодой / героем
- (48) Они уехали семьей
- (49) Если приду здоровым. . .

Vertaa myös:

- (50) Он сидел плечом к пленному, а спиной к дереву

Toisaalta suomessa on usein suora objekti siinä, missä venäjässä on instrumentaalijainen sana. Luonnollisesti monet näistä tapauksista liittyvät edellä esitettyihin instrumentaalitäydennyksen saaviin verbeihin (заниматься, управлять ym.) Lisäksi kannattaa kiinnittää huomiota esimerkiksi ruumiinosien liikuttamiseen:

- (51) Я молча махнул рукой и пошёл прочь.
- (52) Принюхиваясь, очень смешно двигают носом и мигают глазами.

Wade (2010: 122) huomauttaa, eettä näissä tapauksissa paitsi ruumiinosa myös *ruumiinosalla* (kädellä) tapahtuva liike tulkitaan samoin:

- (53) На одной из них стоят два гражданина и размахивают чемоданами.

Mustajoki, Arto, and Михаил Вячеславович Копотев. 2005. “Лодку Унесло Ветром: Условия И Контексты Употребления Русской ‘ Стихийной ’ Конструкции (Лодку Унесло Ветром: The Conditions and Contexts of Use of the Russian ‘ Elemental ’ Construction).” *Russian Linguistics* 29 (1). JSTOR: 1–38. http://www.helsinki.fi/~mustajok/pdf/Lodku_uneslo_vetrom.pdf.

Nikunlassi, Ahti. 2002. *Johdatus Venäjän Kieleen Ja Sen Tutkimukseen*. Helsinki: Finn Lectura.

Wade, Terence. 2010. *A Comprehensive Russian Grammar*. Vol. 8. John Wiley & Sons.

Шелякин, М.А. 2006. *Справочник По Русской Грамматике*. drofa.